

Мурзалиева Зина Кочековна
педагогика илимдеринин кандидаты
Мамлекеттик, расмий жана чет тилдер
лабораториясы
Кыргыз билим берүү академиясы

**«МАНАС» ЭПОСУНДАГЫ ЭТНОМАДАНИЙ ЖАНА РУХИЙ БААЛУУЛУКТАР
АРКЫЛУУ ДЕНИ САК МУУНДУ ТАРБИЯЛОО**

Мурзалиева Зина Кочековна
кандидат педагогических наук
Лаборатория «Государственного, официального
и иностранных языков
Кыргызская академия образования

**ВОСПИТАНИЕ ЗДОРОВОГО ПОКОЛЕНИЯ К ЭТНОКУЛЬТУРНЫМ,
ПРАВСТВЕННЫМ И ДУХОВНЫМ ЦЕННОСТЯМ ЧЕРЕЗ ЭПОС «МАНАС»**

Murzalieva Zina Kochekovna
Candidate of Pedagogical Science
Laboratory of State, official and
foreign languages
Kyrgyz Academy of Education

**THE EDUCATION OF HEALTHY GENERATION ETHNO CULTURAL
MORALITY INNER VALUES OF EPIC «MANAS»**

Аннотация: Макалада «Манас» эпосу боюнча этномаданий, рухий баалуулуктар аркылуу дени сак муунду адептүүлүккө таалим-тарбиялоо маселесине багытталгандыктан, эпостун ага байланышкан урунттуу учурларына токтолдук. Эпосто кыргыз элинин жашоосу, турмушу, көркөмдөп өзгөчө сүрөттөлгөн. Аны тастыктоо үчүн «Манас» эпосу боюнча түзүлгөн атайы улуттук программанын алкагында иштеп жатканы тууралуу маалымат берилди.

«Манас таануу» предметинин билим берүү системасындыгы олуттуу орду аныкталган. Мектеп, орто окуу жайларында, ЖОЖдордогу «Манас таануу» боюнча түзүлүп жаткан мамлекеттик предметтик программалар, иш пландары түзүлгөн. Ошондой

эле «Манас» эпосун илимий изилдөөдөгү жаңылыктарына, олуттуу көйгөйлөрүнө да кайрылдык. Ушундан улам, «Манас» эпосунун дүйнөлүк деңгээлдеги орду, ЮНЕСКОго кириши камтылды.

Аннотация: Данная статья посвящена вопросу об образовании и воспитании будущего поколения на основе эпоса «Манас» направленной на возрождении духовных ценностей кыргызов, обращении на национальные корни и мудрости предков. Эпос является особой эпопеей красочно описывающая жизнь и быт кыргызского народа. В подтверждение этому разработана специальная национальная программа.

К тому же предмет «Манасоведение» в образовательной системе занимает важное

место. В школах, средних образовательных учреждениях, ВУЗах составляются государственные учебные программы, рабочие планы. Также автор обращается к работам научных исследований и серьезным проблемам. Наконец речь пойдет об особой роли эпоса «Манас» в мировой культуре и о внесении его в ЮНЕСКО.

Annotation: *The article raises the question of next generation education based on the epic «Manas» aimed at reviving the spiritual heritage, national roots, ancestral wisdom and values of Kyrgyz people. Epic is a special epos vividly describing the Kyrgyz's life. Accordingly special national programs elaborated. In addition, the subject «Manas studies» has an important role in the education system. At schools, general education institutions, universities make up academic hours, curriculum, working plans, teaching guidelines. The author also refers to scientific researches and its serious problems. The last two points are the special role of the epic «Manas» in world culture and its recognition by UNESCO.*

Түйүндүү түшүнүктөр: «Манас» эпосу, билим берүү, таалим-тарбия, келечек муун, программалар, мамлекеттик иш кагаздары, ЮНЕСКО, проблемалар, «Манас таануу».

Ключевые слова: эпос «Манас», образование, воспитание, будущее поколение, программы, государственные бумаги, ЮНЕСКО, проблемы, Манасоведение.

Key words: еpos «Manas», education, training, nextgeneration, programs, statepapers, UNESCO, problems, Manas studies.

Кайсы гана эл болбосун этномаданий мурастарын, рухий баалуулуктарын, кылымдар бою аздектеп сактоо менен муундан-муунга калтырып келишкен. Мына ошонун негизде, учурдагы ааламдаштыруу шартына карата улуттук ыйык рухий нарк-дөөлөттөрдү, бабалардын мурастарынын өрнөктүү жактарын келечек муунга жеткиликтүү түшүндүрүп,

таалим-тарбия берүүдө, билимдерин калыптандырууда олуттуу маани берүү талап кылынууда.

Байыркы түрк тектүү калктардын бири болгон кыргыз элинин рухий мурастарынын башында «Манас» эпосу турат десек жаңылышпайбыз. Анткени, Махмут Кашкаринин «Түрк тилдеринин сөздүгү» деген эмгегинде Түркмөндөрдүн «Шу» Түрк элдеринде бирдей айтылган «Көрголуу», Алпамыш» сыяктуу орток дастандар бар. Бирок көлөмү жагынан жер шарындагы эпикалык поэзияда теңдеши жок эпос бул - «Манас» [6].

Ооба, кыргыздардын эки миң жылдай аралыктагы басып өткөн жолун көз карандысыздыгы үчүн күрөшү, башка калктар, мамлекеттер менен болгон мамилелери гана эмес, каада-салты менен үрп-адатын, психологиясы менен философиясын, эстетикалык табитин, этикалык жүрүм-турумун, жаратылыш жана коом, география жана астрономиялык түшүнүктөрүн, математика менен физикалык кубулуштарын, медицина жана диний көз караштарын, аскердик иштерин, социалдык жана рухий турмуштук толуп жаткан башка жактарын кеңири баяндаган көчмөн элдин керемет кенчи, өзгөчө энциклопедиясы.

Залкар жазуучу Чыңгыз Айтматов: «Манас» эпосу «Байыркы кыргыз рухунун туу чокусу» - деп баа бергендиги аны тастыктайт [1].

Саякбай Каралаевдин вариантында эле жарым миллиондон ашык ыр саптары камтылган. Эпостун толук тексттин басылмасы эле кырк томдон ашмак.

КР Эл мугалими Бектур Исаков: «Манаста» баарыдан мурда элдик педагогиканын кору, уюткусу топтолгон. Ырасында эле «Манас» кылым тарыхынын жандуу күбөсү, таалим-тарбия жаатындагы даанышмандыгынын соолубас кенчи. Ал жүздөгөн жылдар бою кыргыздын урпактары үчүн ар тараптуу инсанды өнүктүрүүнүн программасы, мектеби, окуу китеби катары кызмат кылып келген

- дейт. Буга мисал, кыргыз элинин оозеки чыгармачылыгындагы тарбиянын тарыхын өзүнө камтыган залкар мааниси зор, элдин турмушун чагылдырган көркөм энциклопедияга туш болобуз [10].

«Манас» эпосунун үчилтигин сактоо, өнүктүрүү боюнча мамлекеттик коргоонун коомдук мамилелерин жөнгө салуу максатында 2011-жылы 28-июнда Кыргыз Республикасында Мыйзам кабыл алынган.

Мыйзамга ылайык, улуу мурасты сактоо, өнүктүрүү, эпостун укуктук статусун бекемдөө, идеялык-тарбиялык, тарыхый-маданий чараларды кабыл алуу сыяктуу мамлекеттик милдеттер белгиленген. Ал милдеттерди ишке ашыруу үчүн Кыргыз Республикасынын Өкмөтү 2012-жылдын 31-январындагы №67 токтому 2012-2017-жылдарында «Манас» эпосун сактоо, изилдөө жана кеңири жайылтууга КРнын Улуттук программасын жана иш-чараларынын планын бекиткен.

Мына ушуга улай эле 2014-жылы ЖКнин депутаты К. Самаковдун жетекчилиги менен 196 мамлекети катышкан илим жана маданият жаатын тейлеген ЮНЕСКОнун каттоосуна киргени «Манас» үчилтиги элибиздин сыймыгы эмеспи.

Учурдагы археологиялык, илимий жаңы ачылыштар «Манас» эпосун үйрөтүүдө, билим берүүдө өзгөчө олуттуу мааниге ээ.

Кытайлык профессор Жаң Юңхай жергиликтүү илимий журналдарынын биринде «Манас - тарыхый инсан» деп маек берген.

Окумуштуунун сөзүн дагы бир ырастаган, Кытайдан Манастын тарыхый инсан экендигин тастыктаган сүрөттөр табылган. Ал жөнүндө изилдөөчү, тележурналист Темирбек Токтогазиев «Манас» эпосунда айтылган беш Бээжинди же 5 шаарды кыдырып, анан чет Бээжинде же азыркы Лявоян шаарындагы «Батыш дарбазасы» деген жердеги музейде кыргыздар сүрөттөлгөн 6 сүрөт сакталуу. «Кыйла олбурлуу, калпакчан адамдын олтурган элеси түшүрүлгөн сүрөт бар экен. Биз

аны Манастын сүрөтү деп болжолдоп жатабыз», – дейт.

Аталган сүрөттөр берилген түшүндүрмө кайсы бир көөнө тилинде болгон. Анын маанисин түшүнүү үчүн которуунун үстүндө иштеп жатышат.

Изилдөөчү Кытай жергесинде жүрүп, кыргыздар өздөрү тууралуу биле элек, уга элек дагы бир топ тарыхый маалыматтарды топтоп келгенин айтат.

Эпос боюнча дагы бир кызыктуу жаңылык «Манас» эпосу венгер тилинде которулуп жаткандыгы. Келечекте эпостун котормосу 5 миңден ашык мектептерге таратылат. «Венгер жаштары үчүн «Манас» эпосу кызыгуу жаратат деген ишеничтебиз. Биз атайы презентация уюштуруп коомчулукка жайылтуудабыз» – дейт Венгер парламентинин депутаты Ференц Папчак. Анын айтымында бүгүнкү күндө 20 даана нускасы гана даяр.

Китепти Будапеште кыргыз тилинен венгер тилине которгон этнограф – чыгыш таануучу Даут Кара Шомфай [14]. «Манас» эпосунун дүйнө элдеринин кызыгуу жаратуусу кыргыз эли үчүн өзгөчө сыймык болмокчу.

«Манас» кыргыз элинин тарыхы, маданияты, педагогикасы. «Манас» эпосу боюнча бардык билим берүү баскычтарында окутуу үчүн атайын иш пландар, программалар, окуу китептери КР Билим берүү жана илим министирлигинин буйругу менен КББАнын окумуштуулар тарабынан түзүлүүдө.

Бүгүнкү күндө ЖОЖдордо атайын «Манас таануу» курстары боюнча лекциялар өтүлүүдө жана кадрлар даярдалууда.

Ишенаалы Арабаев атындагы КМУнун алдындагы «Манас таануу» институту атайы адистерди даярдоодо. Ал жөнүндө институттун директору Топчубек Тургуналиев мындай дейт, – «Институтубуз адистерди үч багытта даярдайт. Бүткөндөр «Манас таануу» мугалими, экинчиден, элдик оозеки чыгармаларды, Манасты изилдөөчү, кийин колунан келсе окумуштуу болот. Үчүнчүсү, быйыл

аспирантура ачтык, беш аспирант кабыл алдык. Алдыда – докторантура ачсак деген ойдобуз. 2011-жылы кабыл алынган «Манас» эпосу жөнүндөгү мыйзамда эпопеябыз - дагы улуу ой, асыл идеяларды кеңири жайылтуу, илимий терең изилдөө, көздүн карегиндей ыйык сактоо негизги мамлекеттик максат-милдет болуп коюлган. Жыл сайын, жок дегенде эки жылда бир, күздүн бир жумасында, бардык окуу жайларда, бардык аймак, айыл-шаарларда «Манас» майрамын өткөрүү максатка ылайык. Ал улуттук оюндар, олимпиадалар, талкуулар менен коштолгон майрам болушу керек. Кеп Кыргызстанда тынымсыз, кеңири жайылган, Улуттук мурас, Улуттук рух – «Манас» аурасын, руханий аба-ырайын түзүүдө болуп жатат» – деп ой бөлүшөт. Албетте, бул пикирге кошулбай коюуга болбойт.

Билим берүү жаатында аздыр-көптүр «Манас» эпосу боюнча иш-аракеттер жүргүзүлүп жатат. Кийинки кездерде жаш жеткинчектерди элдик педагогиканын багытында улуттук нукта тарбиялоодо бир топ аракеттер болуп жатканына күбө болуудабыз.

Мисалга алсак, кыргыз телекөрсөтүүлөрүндө «Манас таануу» боюнча окуучулар арасындагы таймаштар, ар бир команданын даярдыгы окуткан мугалими менен бирдикте өз жетишкендиктерин көрсөтүп келет. Бул биринчиден, «Манас» эпосун терең өздөштүрүп үйрөтүү болсо, экинчиден, жаштардын интеллектуалдык аң-сезиминин өсүшүнө, эл алдында өз оюн тартынбастан ачык айтууга такшалуусун калыптандырат. Бир көрсөтүүдө, команданы таймаш-көрсөтүүгө даярдап алып чыккан мугалим эжейи мындай деген өзүнүн тажрыйбасынан мисал келтирди: - «Мен окуучуларымды ушул мелдешке даярдоо менен «Манас» эпосуна карата болгон билимимди, илимий булактардан, кошумча адабияттардан, интернет булактарынан көп жаңылыктарды таап, өзүмдүн интеллектуалдуу деңгээлимди дагы байыта алдым. Ант-

кени биз билбеген көп изилдөөлөр, Манаска байланышкан кызыктуу ачылыштар менен тааныштым. Мындан ары да окуучуларым менен бирдикте «Манас» эпосун дагы терең өздөштүрүүгө аракет жасаймын» - деген келечектеги оюу менен бөлүштү.

Демек, бул да болсо билим берүү жаатындагы кесиптештерибиздин максаттуу демилгеси жаш муунду тарбиялоодогу алгылыктуу ийгиликке жетишүүсү демекчибиз.

Ар бир эле педагог өз предметин терең өздөштүрүп, окуучуну сабакка болгон кызыгуусун арттыра алса болот. Ал үчүн сөзсүз көп убакыт талап кылынат. Биздин билим берүү системабыздагы мугалимдердин эмгек акысынын аздыгы, жашоо шартынын ыңгайсыздыгы сөзсүз бир топ тоскоолдуктарды жаратат. Ошого карабастан өз кесибин калтырбай өздөштүргөн алдыңкы педагогдору-буздун иш тажрыйбаларынан мисал келтирсек болот. Кайсы окуу предмети болбосун турмуштун түрдүү көрүнүштөрүн чагылдырып, билим берүүдө окуучунун кызыгуусун арттырууга, туюу сезимине жеткирүүдө тилдик көркөм каражаттарды пайдалануу менен түшүндүрүү маанилүү экендиги белгилүү.

Дал ушул мекенчил менталитет, тагдырды ата журт кызыкчылыгына байлаган патриоттук принцип, эл-журттун эгемендүүлүгүн ыйык санаган улут идеясы бүгүнкү таалим-тарбиянын негизинде жатууга тийиш.

Таалим-тарбиянын пайдубалында турган дагы бир улуу дөөлөт бар. Бул – биримдик, ынтымак. Өзүнүн тарыхый тагдырында кыргыз калкы ички өз ара уруу чабыштарынан далай азап чеккен, бүгүн да трайбализм, жер-жерлерге бөлүнүүчүлүк илдетинен жабыр тартып отурат. Бирок ошондой болсо да, «Бөлүнсөң бөрү жеп кетет, бөлүнүп калды кыргыз деп, бөлөк элге кеп кетет», «Өлсөк бир чуңкурда, тирүү болсок бир дөбөдө бололу» («Манас») деген патриоттук даанышмандык кыргыз социумунун ички өзөгүн тепчип өткөн дайымкы улут идеясы болуп

келген - «Бирдик болбой – тирдик болбойт»
Өз ара ыркыбыз кетсе, «Пил да болсок жыгылдык, миң да болсок кырылдык» - деген Бакай акылмандын кейип айканы эске түшөт [5].

Дал ушундан улам кыйын-кезең кырдаалдарда кыргыз калайык-калкы бир жеңден кол, бир жакадан баш чыгарып, бир туунун алдында биригишип, тарыхтын бороон-чапкындарынан аман-эсен чыккан учурлары көп болгон.

Мындай көрүнүштөр кайсы доордо болсо да, тарых барактарында кайталанып келген. Учурдагы эле болуп өткөн «элдик революциянын» сабактарындагы жаштарыбыздын көрсөткөн эрдиктерине көз чаптырсак, өтө өкүнүчтүү жана сыймыктуу пикир жаратат.

Ошондой эле дагы бир мисал, Манастагы «кырк чоронун» эрдиги азыркы кыргыз жаштарынын турмушундагы өрнөктүү иштеринин үлгүлүү көрүнүштөрүнө айланууда. Атайы түзүлгөн «кырк чоро» командасы учурдагы коомдук жайлардагы туура эмес көрүнүштөргө тоскоол болуу менен укук коргоо органдарына өз демилгелери менен жардам көрсөтүп келишүүдө. Коомчулукта жаштардын демилгелүү бул кыймылы боюнча ар түрдүү көз караштары айтылууда. Кандай болгон күндө да ал жаштардын демилгесине улуу муундун өкүлдөрүнүн акыл-насааттуу, нарктуу, пикирлери, кийлигишүүсү аркылуу туура багыт берүү зарылчылыгы талап кылына тургандыгы абзел.

Кыргыздар Азия өлкөлөрүнүн ичинен эң бай фольклордук адабиятты, фразеологиялык көркөм сөз тизмектерин, турмуштук мааниси зор макал-лакаптарды жараткан таланттуу калк. Эпосторго бай экендиги жагынан түрк калктарынын ичинен бири да, кыргыздарга тең келе албас .

Кайсын Кулиев айткандай: «Кыргызстан – көркөм сөздүн, ырдын, поэзиянын мекени!».

Муну тастыктаган, – Элдик оюндардын дүйнөлүк түрк тилдүү улуттардын 2014- жы-

лы болуп өткөн жана 2016-жылы болгон Эл аралык «Көчмөндөр оюнунун» курултайынын жүрүшүнөн мисал келтире кетели. Манастын кырк чоросу баштаган, «Мүнүшкөр» - таптаган кушунун жабдыгы, томогосу, тууру менен, «Салбурунчулар» кадимки үйрөтүлгөн аңчы тайгандары менен, «Ат оюндары» күлүктөрү, шөкөттөлгөн ат жабдыктары, көөнө улуттук кийимдерди кийишкен кызкелиндер, жаш уландар, ар курактагылар, каада-салтка байланыштуу көркөм чыгармачылыктын үлгүлөрү театрлаштырылган оюндарын тартуулашты. 60тан ашык өлкөнүн өкүлдөрү катышкан курултай Ысык-Көлдүн жээгинде, Чолпон-Ата шаарынын ат майданында, «Кырчын» жайлоосунда болуп өттү. Бул курултайдын максаты келечек муунду тарбиялоого негиз болуп, улуттар арасындагы ынтымакка, достукка, адептүүлүккө, элдик-рухий, маданий, нарк-дөөлөттөрдү сактоого үндөө десек жаңылышпайбыз.

Дегеле адам баласы табиятынан «менин турмушума караганда баламдын турмушу жакшы болсун» деген тилек менен жашайт.

Ал үчүн кийинки учурда эмнегедир саясаттын таасири астында солгундап бараткан «Манастын жети осуятын» – «Манас» эпосунан алынган идеяларды билим берүүдө ар бир предметке пайдалануу керек. Алар элдин атуулдук, улуттук ар-намысын ойготуу максатын көздөйт. Анда төмөнкү осуяттар камтылат:

1. Эл-журттун ажырагыс бүтүндүгү жана бир жакадан баш, бир жеңден кол чыгарган ички биримдиги;

2. Улут аралык ынтымак, достук жана кызматташтык;

3. Улуттук ар-намыс жана атуулдук ариет;

4. Арыбас мээнет, алдыңкы өнөр-билим аркылуу бакыбат дөөлөткө умтулуу;

5. Гуманизм, айкөлдүк, кечиримдүүлүк;

6. Табият менен таттуу мамиледе болуу;

7. Кыргыз мамлекеттүүлүгүн чыңдоо жана аны көздүн карегиндей сактоо. М.ж.о. кыргыз адабиятынын мектеп программасына киргизилген. Жаштарга жана Республиканын жарандарына турмуштук көрсөткүч-маяк катары таасирин тийгизмекчи.

Кыргыздар улуттук тарбиянын негизи катары атанын уулуна, эненин кызына тиешелүү, милдеттүү берген нарк-нускалуу тарбиясына, ар бир үй-бүлөнүн аброюна, ошол чөйрөдө жашаган адамдардын көз карашы аркылуу баалашкан. Анткени, улуулардын бири бирине болгон мамилеси, жүрүш-турушу, жадагалса кийген кийими да, кичүүлөр үчүн өрнөк болуп келет. Деги эле кыргыз элинин философиялык, логикалык ой жүгүртүүлөрү өтө күчтүү өнүккөн. Айрыкча сөз маданиятына өзгөчө маани берилген. Сөз менен макал-лакаптары аркылуу өз ара мамилени сыпаттай билишкен. Мисалга алсак, улан- кызга карата «Эшигин көрүп төрүнө өт, энесин көрүп кызын ал», «Кыздуу үйдө кыл жатпайт», «Эр жигит, эл үчүн төрөлөт», «Эжени көрүп сиңди өсөт, аганы көрүп ини өсөт», «Жакшынын ачуусу бар кеги жок, теңтушу бар, теңи жок», ж.б.у.с. сыпаттоо, «сөзгө конок берип» улуулардын нарктуу, насаат сөздөрүн кунт коюуп угушкан. Ал эми туура эмес сүйлөнгөн, сөз кадырын билбеген, же орунсуз жорук-жоосунга карата «сөзгө жыгуу» менен «Орунсуз сүйлөгөн, оорубай өлөт», деген пиркирди пайдаланышкан.

Томуктай сөзгө тоодой ой батырган макал-лакаптар – эл күзгүсү. Макал акылга басым жасаса, лакап эске таянат. Ошондуктан акыл-эс сыяктуу макал-лакап да бирге айтылат. Макалда турмуш көрүнүштөрүнө, адам сапаттарына ж.б. карата уйкаш берилсе, «Баш кесмек бар, тил кесмек жок», лакап бир окуядан сабак алуу катары айтылат. Макал-лакаптар этнологиялык, маданий-лингвистикалык материал болбостон, дидактикалык, усулдук да баалуу таберик болуп саналат, –

деп айткан окумуштуу, ойчул-илимпоз С.Иптаров [11]. Бүгүнкү коомдогу дени сак муунга, билим берүүнүн гуманизацияланышына, инсандын укуктук жана адептик маданиятынын чыңдалышына жана коомдогу адептүүлүккө тарбиялоо ишинин маанисинин жогорулашына байланыштуу болот. Демек, педагогдордун милдети «Манас» эпосу, андагы этномаданий, рухий баалуулуктарын, – каада-салттары, үрп-адаттары аркылуу коомдогу дени сак муунду, адептүүлүккө, мекенчилдикке тарбиялоого жогоруда айтылган материалдарды колдонуу менен билим берүүнүн башкы негизин түзгөн окутуунун инновациялык жаңы технологияларын пайдаланып билим берүүнүн, тарбиялоонун максаттуу жолдорун иштеп чыгуу зарылдыгы турат. Деги эле, келечекте дени-сак муунду тарбиялоодо, элибиздин кылымдап сактап келген тарыхый көөнөрбөс көркөм турмушун эске алуу менен аны билим берүүнүн негизи кылып алышыбыз керек.

Адабияттар:

1. Айтматов Ч. «Байыркы кыргыз рухунун туу чокусу». «Манас» (С. Орозбаковдун варианты боюнча). // Ф. 1984.1-китеп
2. Байгазиев С. «Манас таануу». // Б. 2000. 91-б.
3. Солтоноев Б. Кызыл кыргыз тарыхы. // Бишкек.1993.136-б.
4. Карасаев К. Манасчылар менен алгачкы жолугушуулар. //Ала–Тоо,1995. №1,125-б.
5. «Манас» жана манасчылар. 2-китеп. А. Акматалиевдин жалпы редакциясы астында 2-басылышы. // Б.-2004. 612-б.
6. Мурзалиева З.К. «Манас» эпосундагы улуттук оюндар аркылуу рухий - дени сак муунду тарбиялоо «Манас жана кыргыз салты». Шинжаң «Манас» изилдөө борбору. //Урүмчү. 2015. 24.10. 239 –бет.
7. Мурзалиева З.К. Eski Türk Dilli Halk Olarak Kırgızların «Manas» destanı ve «Manas» taki Gelenekler, Örf Adetler ve Halk Oyunları Aracılığıyla Ahlak Eğitiminin Verilmesi. АФИНЫ институт, образования и научных исследования

- ний. Международная конференция по Турции и турецких исследований, 27-30 июня 2016. Афины, Греция.
8. Орозалиев Э. «Манас жана кыргыз салты». Шинжаң «Манас» изилдөө борбору. Урумчү. 2015. 24.10.493-бет.
9. Кыдырбаева Р. Генезис эпоса «Манас»// Ф, 1980. 29-31-б.
10. Кыргыз адабиятынын программасы. (Жалпы орто билим берүүчү кыргыз орто мектептеринин 5-11-класстары үчүн). Оңдолуп, такталып 5-басылышы. // Б: 2012.
11. Исаков Б. «Манас» эпосун окутуу. // Фрунзе. 1989.
12. Иптаров С.И. Кыргызча-орусча-англисче макал-лакаптар.//Бишкек-2008 «Бийиктик».4-б.
13. [http://ky.wikipedia.org/w/index.php?title="](http://ky.wikipedia.org/w/index.php?title=) «Манас»энцикл.oidid=91809" булагынан алынды

*Рецензент: п.и.д., профессор
Муратов А.Ж*

.